

Отношения между половете в съвременното българско семейство в европейски контекст

Научен проект на ЕИМ-БАН, ръководител ст.н.с. II ст. Д-р Ана Лулева, финансиран от МОН по Договор с МОН № 1102/2001, (2002-2005г.)

Тригодишната изследователска работа по научен проект *Отношения между половете в съвременното българско семейство в европейски контекст* имаше за цел да очертае тенденциите в развитието на отношенията между половете в условията на постсоциалистическа трансформация.

Отношенията между половете се изследваха като се използва конструктивистката теория за пола, която разглежда динамичното измерение на междуполовите отношения на микроравнище – създаването и възпроизводството на пола (gender) в процеса на взаимодействие. Полът, следователно, в тази перспектива се разбира като система от отношения, а не като набор от характеристики или свойства на индивидите. В процесите на взаимодействие на мъжете и жените в техния публичен и частен живот отново и отново се конструира мъжествеността и женствеността. Центърът на нашия интерес беше именно конструирането на пола и неговите граници: какви представи и норми във и вън от семейството дефинират границите и съответно сходствата и различията между мъжете и жените; как те се променят във времето и под влияние на процеса на икономическа и социална трансформация.

Връзката между социалното конструиране на половете и процеса на трансформация е двустранна. От една страна представите за правилно “женско” и “мъжко”, полово детерминирани очаквания, нагласи, избори влияят върху поведението на социалните актьори и социалните трансформационни процеси, от друга – последните са мощен фактор за конструиране на границите на половете.

Използвайки качествените етнографски методи на автобиографично и полуструктурирано интервю в продължение на три години бяха правени теренни наблюдения в три български града (Девин, Самоков и Берковица). Чрез интервюта и включено наблюдение бяха търсени проекциите на политическите и структурните промени в жизнените светове на хората. Този подход дава възможност трансформацията да се види от гледната точка на субекта на промените с неговия опит, знание, представи, възприятия и очаквания за ставащото. В автобиографичните разкази и интервюта се съдържа отношението на говорещите към социалните модели, което може да бъде в широкия диапазон от демонстриране на съгласие и компромисност до дискомфорт и отхвърляне на установения полов ред. Биографичните разкази са особено важни и заради възможността да се анализира какво жените смятат за важно в своето минало и как го представят и интерпретират през призмата на възприети идеологически представи.

Изследването анализира отношенията между половете като се съпоставят двете равнища – публичния дискурс за половия ред и реализациите на последния в частната сфера, в семейството.

В направените публикации са развити тезите на авторките, участници в настоящия проект. Тук ще спомена само някои от нашите изводи.

Най-съществената промяна в публичния дискурс в постсоциалистическия период е липсата на един официален “правилен” модел на отношения между половете (gender arrangement). На мястото на определящия за времето на държавния социализъм “договор между половете” за “работещата майка”, новият либерален модел на пазарна икономика доведе до феминизация на бедността, неравнопоставеност на жените на

пазара на труда, по-голям дял жени в нископлатения, неквалифициран труд и неформална икономика. Работата (макар и преди често ниско платена) вече не е гарантирана, което освен икономически последици, често създава дискомфорт и проблеми в идентичността на жените, които са възприели модела на “работеща жена” като определящ за идентичността им. За много от тях семейството се оказва тяхната спасителна опора, семейните връзки (родители-деца и съпружески) придобиват изключителна важност. Липсата на политика за равнопоставеност на мъжете и жените на пазара на труда е резултат от и води до затвърждаване на патриархатни нагласи и модели, според които естественото предназначение на жената е да бъде майка и съпруга. Този модел се възприема за норма и сред жени, които правят успешна професионална кариера, което от своя страна е причина те да имат чувство за вина или неудовлетвореност, че нямат семейство или че не му отделят полагащото се време и сили.

Налага се представа за “нормален” полов ред, която се гради върху патриархатни и есенциалистички представи за половете. Аргументите за този “нормален” ред се черпят както в миналото, така и в бъдещето (представата за Европа като нормативен идеал).

Представите за мъжественост и женственост са се променили от времето на социализма. От една страна се засилват патриархатните норми (които предишният строй въпреки пропагандираното равенство не разруши), от друга е партньорското семейство, в което отношенията са симетрични, границите между мъжкото и женското са проницаеми, традиционните роли са отхвърлени. Патриархатното и партньорското семейство са двата полюса в конструирането на отношенията между съпрузите. Между тях е многообразното конструиране на половия ред според възраст (поколение), социално и икономическо положение, пространство (в центъра или в периферията, в града или в селото).

Изследването на отношенията на половете в контекста на постсоциалистическа трансформация може да бъде полезно за неправителствени организации и партии, работещи за модернизацията на българското общество и неговата евроинтеграция.

Списък на публикациите по тема *Отношения между половете в съвременното българско семейство в европейски контекст*

Лулева, А. Полов ред (gender order) и трансформация. – В: БЕ, XXIX, 2003, 2-3, 96-110

Лулева, А. Джендър-идеологии и преход. В търсене на нормалността. – В: Всекидневната култура на българите и сърбите в постсоциалистическия период. С., 2005, 108-116.

Luleva, A. Transformation und Geschlechterordnung im postsozialistischen Bulgarien. - In: Schaefer, E. (Hrsg.) Irritation Ostdeutschland. Geschlechterverhaeltnisse seit der Waende. Muenster 2005, 60-75.

Узенева, Е. “Конструиране на джендър в постсоциалистическа България” (по материали от жаргона). – В: Всекидневната култура на българите и сърбите в постсоциалистическия период. С., 2005. 123-133.

Узенева, Е. Жаргон и представления о мужском и женском поле (по материалам современного болгарского языка) // Доклады третьей Международной конференции "Гендер: язык, культура, коммуникация". Москва, 22-23 ноября 2003 г. М., 2005, 300-307.

Узенева, Е. Идеални представи за съпруг/съпруга в българското семейство през периода на постсоциализма: традиция и трансформация //Тезиси на 4 сръбско-българска конференция. Белград, 25-28 октомври 2005 г.

Узенева, Е. Гендер в исследованиях по етнологии и фольклору // 4 Конгресс этнологов и антропологов России. Санкт-Петербург, 28 июля - 2 августа 2005 г. СПб., 2005, 315-316.

Узенева, Е. Репрезентация на дженжърна идентичност в български пословици// Гласник Етнографског института САНУ. Белград, 2005 (под печат), 0,5 а.л.

Узенева, Е. Вербална составляющая стратегии выбора брачного партнера (по материалам болгарских житейских рассказов) // Тезисы четвертой Международной конференции "Гендер: язык, культура, коммуникация". Москва, 25-26 ноября 2005 г. М., 2005, (под печат) 0, 1 а.л.

Gender Arrangements in Post-socialist Bulgarian Family in European Context

The process of economic, social and political transformation entails specific consequences as regards the constructing of gender and gender arrangements. The reformulation of gender arrangements (gender contracts) in all post-socialist societies has been taking place alongside the fundamental changes, asserting itself with the acquiescence of both sides. But the theoretical as well as the public political discourse of “transitology” have remained gender-neutral and therefore insensitive to the gender diversities, inequalities, the non-parity and participation of the two genders in the country’s development.

The purpose of our project was to study gender arrangements in transformation governed Bulgarian society, abandoning the traditional transitology viewpoint of focusing upon “women’s position” as an additional aspect of the general picture (an approach which postulates women as “objects” of politics) and analyzing social processes from gender viewpoint instead, highlighting the particular mechanisms and conditions giving rise to and constructing gender hierarchies; revealing women’s and men’s point of view upon the transformation process.

This gender determined perspective was achieved by means of qualitative research methods such as autobiographical narratives and structured interviews. Thus women as well as men are enabled to situate themselves as subject of the changes, influencing the process through their experience, knowledge, notions and perception of the developments taking place. This makes for research on the reflexive connection between the processes on a macro and micro level.

The main research topics were:

The analysis of the public discourse (sexualization; interpretation of antidiscrimination legislation etc.; programs of the political parties).

Gender arrangements in the family (field work in Samokov, Berkovitsa and Devin).

“Biographical background” (experience, controversial notions and daily practices resulting from the socialist gender contract remain vital in post-socialist daily life as well).

The study of the gender arrangements in the situation of transformation can be used to all NGO-s, parties and organizations working towards the modernization of Bulgarian society and its European integration. The study will likewise prove useful in point of comparison for all the rest of the East European countries in transition.